

HAL
open science

ΕΞΙ ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

Eleonora Santin

► **To cite this version:**

Eleonora Santin. ΕΞΙ ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ. Θεσσαλικό Ημερολόγιο, 2015, 68, pp.199-208. <hal-01675629>

HAL Id: hal-01675629

<https://hal.science/hal-01675629>

Submitted on 6 Jan 2022

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire HAL, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

ELEONARA SANTIN

ΕΞΙ ΘΕΣΣΑΛΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

Μετάφραση από τα ιταλικά¹
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΟΛΕΖΕ
 Επιμέλεια: **ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΠΟΛΕΖΕ**

1. ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Προέλευση: Η στήλη από λευκό μάρμαρο με επίστεψη στρογγυλεμένου βάθρου από την Ολοοσόνα (σημερινή Ελασσόνα), στο τουρκικό νεκροταφείο κοντά στο χωριό Τσαριτσάνη. Διαστάσεις: ύψος 1,63 μ, πλ. 0,93 μ. πάχος 0,13 μ. Γράμματα: ύψος 0,012-0,025 μ. Διάστιχο: 0,008. Γραφή: κατά προσέγγιση στοιχηδόν.

Χρονολόγηση: αρχές του 5ου αι. π.Χ. (Hatzfeld, με βάση την ορθογραφία και τη χάραξη των γραμμάτων, συμφωνούν οι Peek και Lorenz).

Βιβλιογραφία: J. Hatzfeld, «Inscriptions de Thessalie», *BCH*, 35 (1911) 239, αρ. 8· C. D. Buck, «A new Epigram from Thessaly», *CPh*, 7 (1912) 351-353· Friedländer 32· *GV*, 942· Pfohl, *Greek Poems*, 139· Lorenz, *Thess. Grabgedichte*, 10 (με πλήρη βιβλιογραφία μέχρι το 1976)· C. Gallavotti, *QUCC*, 31 (1979) 151-152 (*SEG*, XXIX, 547)· Mickey 12· *CEG*, 119· Α. Σ. Αρβανιτόπουλος, *AE* 1913, 180-181· Ο Ίδιος, *Revue Epigraphique*, 2 (1914) 18· P. Kretschmer, *Glotta*, 6 (1915) 275· M. N. Tod, «On an Archaic Thessalian Epigram», *CR*, 29 (1915) 196· W. Morel, «Zu griechischen Inschriften», *Hermes*, 65 (1930) 222· McDevitt 1121· B. Lorenz, *Philologus*, 124 (1980) 312-315 (*SEG*, XXX, 528); *SEG*, XL 809.

Εικόνες: Αρβανιτόπουλος, *AE* 1913, 180, εικ. 30.

Νεπία ἔοσ' ἔθανον καί οὐ λά[β]ον ἄνθος ἔβας,
 ἀλλ' ἰκόμαν πρόσταν πολυδάκρυον εἰς Ἀχέροντα·
 Μνάμα δέ τείδε πατέρ' Ὑπεράνορος παῖς Κλεόδαμος
 στάσέ με Θεσσαλία καί μάτερ θυγατρὶ Κορόνα.

Ἦμιον ἀκόμα μικρὴ καὶ δὲν εἶχα δρέψει τὸ ἄνθος τῆς νεότητος,
 ἀλλὰ ἐφθάσα πρόωρα στὸν πολυδάκρυτο Ἀχέροντα.
 Εἰδὼ ὁ πατέρας Κλεόδαμος τοῦ Ὑπεράνορα
 καὶ ἡ μητέρα Κορόνα ἐστήσαν μνημεῖο γιὰ τὴν κόρη τους Θεσσαλία.

Στ. 1 Στη στήλη ΝΕΠΙΑΕΟΣ, Νηπίαεος = νηπίαιος (Αρβανιτόπουλος), Νεπία εο<υ>σ' (Friedländer).

1. Τα 6 επιγράμματα περιλαμβάνονται στη διατριβή της Eleonora Santin, *Studi sull' epigramma funerario Greco*, Roma 2005-2006, 108-121.

Μέτρο: 4 δακτυλικά εξάμετρα, ποικίλα προσωδιακά λάθη. Στο Υπεράνορος το δεύτερο όμικρον θεωρείται βραχύ, όπως και το έψιλον στο Μάτερ.

Θέματα: ο άωρος θάνατος.²

Είδη ονομάτων: το επίγραμμα είναι ιδιαίτερα πλούσιο σε κύρια ονόματα, καθώς εκτός από τη νεκρή κατονομάζονται ο πατέρας, ο παππούς και η μητέρα. Το κοριτσάκι έφερε εθνικό όνομα.³ Είναι παράλογο να σκεφτούμε ότι Θεσσαλίας μπορεί να είναι η δοτική που εκφράζει τον τόπο, διότι τότε θα έλειπε το κύριο στοιχείο του κειμένου, δηλαδή το όνομα της νεκρής.

Δομικά και τυπολογικά στοιχεία: - άνθος ήβης (στ. 1), το άνθος της νιότης.⁴ Για την λογοτεχνική και επιγραφική αναζήτηση αυτής της ομηρικής σχέσης (*Ιλιάδα*, N, 484), για εύλογους λόγους ιδιαίτερα προσφιλείς στον Μίμνερμο, βλ. μεταξύ άλλων μία ωδή του 4ου αι. π.Χ. από την Καρία (*IK*, Κνίδος αρ. 626) :

Δώσιον ἦδε χθῶν κατέχει τόν Θευδότου υἱόν,
ὅς νέος ἡλικίας ἄνθος ἔχων ἔθανεν

Βλ. το επίγραμμα για την Λεοντώ (Λάρισα, 2ος -3ος μ.Χ., αρ. 96) Lorenz, *ό. π.*, σ. 92, όπου η ομοιότητα είναι προφανής, αλλά περιορίζεται στους πρώτους στίχους :

[παρ]θένος οὔσα τέθ[νη]κα Λε[ο]ντώ ὡς νέον ἄνθος ὥρης παντοθαλοῦς ...

2. ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΧΑΒΒΟΥ

Προέλευση: Πηγειάδα των Τρικάλων, κοντά στον Άτραγα.

Μνημείο: μαρμάρινη στήλη με ανθέμιο διακοσμημένο με φοίνικα και επιγραφή χαραγμένη στην αριστερή πλευρά. Φυλάσσεται στο Μουσείο των Τρικάλων.

Χρονολόγηση: αρχές του 5ου αι. π.Χ. (Peek), 5ος αι. π.Χ. (Θεοχάρης, *SEG*, XXV), 475-450 π.Χ. (Hansen, *CEG*, 122).

Βιβλιογραφία: Δημ. Ρ. Θεοχάρης, *ΑΔ*, 20 (1965) [Αθήναι 1967] Β2, 317· *SEG*, XXV 667· W. Peek, *ZPE*, 14 (1974) 25-26· Lorenz, *Thess. Grabgedichte*, 15· Mickey 1· *CEG*, 122.

Εικόνες: Θεοχάρης, *ΑΔ*, πίν. 376β (φωτογραφία του μνημείου)· Biesantz, 52· K19e, σ 56, K25.

[Χ]άββοι μνᾶμα θανόντι πατέρ ἔστασεν Ἀλεύφας.

Ο πατέρας Αλεύας ανέγειρε το μνημείο στον θανόντα Χάββο.

2. Σ' αυτό το διαδομένο θέμα της νεκρικής ποίησης στάθηκαν αρκετά οι βασικοί συντελεστές του E. Griessmair («Das Motiv der Mors Immatura, in den griechischen metrischen Grabinschriften», *Commentationes Aenipontanae*, XVII, Innsbruck 1966), και κυρίως του A. M. Verrilliac, «Παίδες άωροι», *Poesie funéraire*, I (Textes), Atene 1978, II (Commentaire), Atene 1982.

3. Βλέπε με την ευκαιρία, *SEG*, XXIX, 1799· πρβ. Π. Α. Πάντος, «Θεσσαλός, Θεσσαλία και συγγενή ανθρωπωνύμια», *Αρχαίον Θεσσαλικών Μελετών*, 5 (Βόλος 1979) 67-94, μελέτη για την απονομή των ονομάτων Θεσσαλός, Θεσσαλία, Θεσσαλίσκος, Θεσσαλίον, Θεττάλη, Πετθαλός, Φετταλός και τις αιτίες για τις οποίες οι γονείς τα διάλεξαν για τους γιους τους.

4. Λεπτομερής περιγραφή των εικόνων, συναφής για την παρουσίαση του νέου ως άνθος μέσα σε πλήρη φρεσκάδα και ομορφιά, βλ. A. M. Verrilliac, *ό. π.*, *Commentaire*, σ. 340-345.

Το [X]άββοι είναι συμπλήρωση του Δημ. Θεοχάρη την οποία ακολούθησε και ο Peek με βάση την IG, IX2, 234, στ. 30-31 (Φάρασλος, 3ος αι. π.Χ.) όπου διαβάζουμε Χάββειος; Άββοι (SEG, XXV, 667), αλλά δεν επιβεβαιώνεται.

Μέτρο: ένα δακτυλικό εξάμετρο.

Θέμα: ο άωρος θάνατος. Μολονότι δεν είναι εμφανής, η νεαρή ηλικία του νεκρού συμπεραίνεται από το γεγονός ότι ο αφιερωτής του μνημείου είναι ο πατέρας του. Σ' αυτή την αναστροφή των ομαλών ρόλων στην εκπλήρωση των ταφικών καθηκόντων (από τους γιους στους γονείς) επεξηγείται, χωρίς την προσθήκη επιπλέον παραπόνων, η πρώτη και πιο οδυνηρή συνέπεια του πρόωρου θανάτου.

Είδη ονομάτων: η συμπλήρωση την οποία πρότεινε ο Δημ. Θεοχάρης για το όνομα του νεκρού δεν είναι η μοναδική πιθανή, καθώς έχει καταγραφεί, τόσο στη Θεσσαλία όσο και εκτός αυτής, επίσης ως [Σ]άββος (βλ. IG, IX2, 507, Λάρισα, 130 π.Χ. Σάβ[β]ου) και Σάββου (IG, IX1 974.1 Κέρκυρα).

- Αλεύφας. Ο πατέρας του Χάββου, φέρει το σαφέστατα λαμπρό όνομα⁵ του μυθικού ιδρυτή του γένους των Αλευάδων και του σπουδαιότερου γόνου τους, του Αλεύα του Πυρρού, του γενάρχη της δυναστείας της Λάρισας. Το όνομα εμφανίζεται σ' αυτόν τον τύπο με το *f* μόνο σ' αυτή την επιγραφή, όπως προκύπτει από τους Fraser-Matthews, LGPN IIIB.

Δομικά και τυπολογικά στοιχεία: το μονόστιχο επίγραμμα συντέθηκε ως αφιέρωση σε τρίτο πρόσωπο με μνεία του αφιερωτή του νεκρού και ως προσδιορισμός τού μεταξύ τους δεσμού, στην παρούσα περίπτωση πατέρα-γιου. Πρόκειται για την πιο απλή ανάπτυξη σε στίχους των επιτάφιων τύπων σε πεζό λόγο, σε μία δομή κυρίαρχη και μάλλον διαδεδομένη κατά τον 6ο και 5ο αι. π.Χ.⁶ και που είναι δυνατόν να υποστεί ενδεχόμενες και επάλληλες προεκτάσεις. Βλέπουμε π.χ. τον θεσσαλικό γλωσσικό χώρο αρ. 19 [μνᾶμα τῷ]δ' ἄ μάτερ Διοκλέαι ἔσστασ' Ἐχεναίς..., αρ. 15 μνᾶμα δέ τεῖδε πάτρ Ὑπεράνορος παῖς Κλεόδαμος στάσέ με ... και αρ. 26 (GV, 170) σᾶμα γυνά καί παιδες ἐπέστησαν / Ἐχενίκω ...

Την ίδια δομή ξαναβρίσκουμε για παράδειγμα επίσης σ' ένα μονόστιχο της *Ελληνικής Ανθολογίας* (Z, 177) το οποίο αποδίδεται στον Σιμωνίδη, «σῆμα τότε Σπίνθηρι πατήρ ἐπέθηγε θανόντι».

3. ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΕΥΗΘΙΔΑ

Προέλευση: Χυρετίες (Πεοραιβία).

Μνημείο: βάση εγγεγραμμένη από λευκόγκριζο ακατέργαστο μάρμαρο. Διαστάσεις: ύψος 0,43 μ., πλ. 1,02 μ. πάχος 0,31. Γράμματα: ύψος 0,015/0,021 μ., διάστιχο 0,014 μ. Τυχαία χρήση του Η. Η ανάγλυφη στήλη αναπαριστά δύο πρόσωπα: έναν άνδρα και μία γυναίκα. Διαστάσεις: ύψος 0,795, πλ. 0,395/0,428 μ., πάχος 0,083 μ. Η σύνδεση ανάμεσα στη βάση και στο ανάγλυφο είναι υποθετική και υποδείχθηκε από τον Ar-

5. Για τον Αλεύα βλ. Br. Helly, *L'état thessalien. Aleuas le Roux, les tétrades et les tagoi*, Lyon 1995, 112-124, 187-189.

6. Peek, GV, αρ.137-166.

βανιτόπουλο το 1917. Αναφορικά με αυτό, βλ. τους Biesantz και Clairmont. Η στήλη κάποτε φυλασσόταν στην Αρχαιολογική Συλλογή της Ελασσόνας (αρ. 125), αλλά τώρα δεν είναι γνωστό πού βρίσκεται.

Χρονολόγηση: τελευταίο τέταρτο του 5ου αι. π.Χ. (Αρβανιτόπουλος, Peek, McDevitt), τέλος του 5ου αι. (Schwyzer), 450-425 (Jeffery, Clairmont, Hansen π.Χ.).

Βιβλιογραφία: Α. Σ. Αρβανιτόπουλος, *AE*, 1917, 135, αρ. 349· Schwyzer 607a; M. Lejeune, *REG*, LIV (1941) 58, 177, 191· Peek, *GV*, 168· *Epitumbion* Tsounta, 559· Pfohl, *Greek Poems*, 142· Jeffery, *LSAG*, 98.13· Biesantz, σ. 6, αρ. K1, σ. 64, 126, α. 183, 198· Clairmont, *Gravestone*, 81· Lorenz, *Thess. Grabgedichte*, 13 (*SEG*, XXVI, 643)· Mickey 4· *CEG*, 124· πρβ. Α. Wilhelm, «Zu Sophokles' König Oidipus», *Hermes*, 78 (1943) 207· G. Daux, *BCH*, 96 (1972) 504, 574· J. Ebert, *AHAG*, 34 (1981) 156 (*SEG*, XXXI, 569). Εικόνες: Αρβανιτόπουλος, *AE* 1917, 135 (αντίγραφο της επιγραφής), πίν. 3 (ανάγλυφο)· Biesantz, πίν. 18 K 1 (μόνο το ανάγλυφο, βλ. εικ. 2).

Ἐπληδὸ μη ἀνήθηκη Ἐφθηθίδαι μνᾶμ[α] θανόντι,
θα[υ]μαστόν προσιδῆν + καί ανόννυμον + οἶ / τ' ἠποίησε.

Η Επληδὼ αφιέρωσε σ' εμένα τον νεκρὸ Ευηθίδα επιτύμβιο μνημεῖο
θαυμαστό να το βλέπεις και (όχι) χωρὶς φήμη γι' αυτόν που το έφτιαξε.

στ. 1 Επληδόμη (Αρβανιτόπουλος, Biesantz), ανεπιβεβαίωτο το «μη» ἀντί του «με»· ἀνήθηκη= ἀνέθηκη.

στ. 2 + ανόννυμον+ ο Hansen προτείνει κοῦ νόννυμον όπου κοῦ= καί οὔ (J. Ebert) με κράση και νόννυμον ἀντί του ἀνόννυμον (βλ. *Οδύσσεια*, ν, 239, ξ, 182· Αισχύλος, *Πέρσες*, 1003).

- τη ποίηση (Peek).

Μέτρο: Δύο εξάμετρα με ποικίλες προσωδιακές ανακρίβειες, στο *Ἐφθηθίδαι* (το αι θεωρείται βραχύ ὅπως ακριβῶς οι δύο πρώτες συλλαβές του *ἠποίησε*).

Θέματα: η ομορφιά και η επιβλητικότητα του επιτύμβιου μνημείου, στοιχείο κομπασμού για ὅποιον το ανέγειρε,⁷ ἓνα θέμα το οποίο θα ευδοκιμήσει κυρίως στην αυτοκρατορική εποχή· ἀπόδειξη οι στίχοι 3-4 του *GV* 735 (τώρα *IGF* 50, London, British Museum, αρ. 1106, 3ος αι. μ.Χ. ca):

Τεῦξα δέ τοι μέγα σῆμα περισκέπτω ἐνὶ χώρῳ,
θηητόν πάντεσσι, θύρας δ' ἐπέθηκα φαιινάς.

και ο 1ος στίχος του *GV* 1836 (Αθήνα, 2ος αι. μ.Χ.):

τίς ἔστησεν ἀριπρεπέως ἔσορᾶσθαι;

Οι θεσσαλικές ωδές αναπτύσσουν αυτό το θέμα ἤδη μεταξύ του 4ου και του 3ου αι. π.Χ. (βλ. τα επιγράμματα για την Τιμάνδρα, αρ. 36, και εκείνο για τον γιο του Αμώμητου, αρ. 71). Ο δεσμός ανάμεσα στον αφιερωτή και στον νεκρὸ δεν προσδιο-

7. V. Lattimore, *Pride in tombe*, σ. 227-230.

ρίζεται, αλλά μελετώντας το ανάγλυφο και αν υποθέσουμε ότι αυτό προσδιορίζεται σε συνδυασμό με τη γραπτή βάση, θα οδηγούσε στη σκέψη μιας αφιέρωσης μεταξύ συζύγων, μάλλον, παρά μεταξύ αδελφής και αδελφού.

Δομικά και τυπολογικά στοιχεία: Από άποψη ορθογραφίας σημειώνεται κυρίως η τυχαία χρήση του γράμματος Η, η οποία ίσως παρατηρείται εδώ για πρώτη φορά σε μία έμμετρη επιγραφή (βλ. Mickey, σ. 69), αυτό έχει στο κείμενο διαφορετική αξία από το ε ή το ε. Το αντικείμενο που μιλάει είναι το μνημείο που απευθύνεται σε ένα φανταστικό ομιλητή, ένα είδος δραστηριότητας που θυμίζει τις αρχαίες «διατυπώσεις του ομιλούντος αντικειμένου».

-*ἀνήθηκη*: είναι ρήμα τυπικό των αφιερωματικών επιγραμμάτων⁸ σε σύγκριση με τη φυσική εξάλειψη του αρχικού φωνήεντος του ρήματος (ὄνεθεκε), τυπικό χαρακτηριστικό των θεσσαλικών διαλέκτων, ο τύπος με άλφα υποδηλώνει μόνο μία εμφανή αντίφαση σ' αυτή τη γεωγραφική περιοχή και σ' αυτή την εποχή, πράγματι αυτός εμφανίζεται και σ' άλλες έμμετρες επιτύμβιες αφιερώσεις της Θεσσαλίας του 5ου/4ου αι. π.Χ.⁹ Είναι προβληματικό το δεύτερο ημιστίχιο του 2ου στίχου (καί ανόνυμον). Η έκφραση όπως γράφηκε δεν έχει νόημα γι' αυτό μπαίνει ανάμεσα σε σταυρούς. Δεν γίνεται αντιληπτή η αιτία για την οποία το μνημείο θα έπρεπε να είναι άγνωστο (ανώνυμον) για τον δημιουργό του και όχι το αντίθετο. Ο J. Ebert (*AAHG* 34, 155-156), προτείνει <κού> ανόνυμον, που έδωσε υλικό στον Hansen για να καταλήξει σε μία λύση ακόμη πιο λογική, *κού νόνυμον*, δηλαδή μία διπλή άρνηση και έτσι να δηλώσει τον αξιόλογο χαρακτήρα του γλυπτού έργου. Το κείμενο αποκτά με αυτόν τον τρόπο μεγαλύτερη συνάφεια, ενισχύεται επιπλέον η υπόθεση ενός συσχετισμού ανάμεσα στην επιγραφή και στο ανάγλυφο, καθόσον είναι δυνατόν να εκτιμήσουμε στο τελευταίο σε τι συγκεκριμένα συνίσταται η αξία του γλύπτη. Σχετικά με τη χρήση της λέξης ανώνυμος, η οποία προηγείται μιας άρνησης με καταφατική έννοια, βλ. τον αρ. 111, στ. 1.

4. ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΔΙΟΚΛΕΑ

Προέλευση: Το χωριό Άγιος Γεώργιος (πρώην Χατζιαμάο) των Φαρσάλων. Η χαμένη πια μαρμάρινη στήλη ήταν ενσωματωμένη στο κατώφλι της εισόδου του κατεστραμμένου ναού του Αγίου Γεωργίου. Διαστάσεις: ύψος 0,24 μ., πλ. 1 μ., πάχος 0,46 μ. Γράμματα: ύψος 0,01-0,013 μ.

Χρονολόγηση: οι διάφοροι εκδότες τοποθετούν την επιγραφή μεταξύ του πρώτου μισού του 5ου αι. π.Χ. (Peek, *GV*, Geffcken, Pfohl), 480-450 π.Χ. (Hansen, *LGVVI* και *CEG*).

Βιβλιογραφία: L. Heuzey-H. Daumet, *Mission archéologique de Macédonie*, Paris 1879,

8. Σχετικά με τη διατύπωση των επιτύμβιων αφιερώσεων της Θεσσαλίας κατά την αρχαϊκή εποχή, βλ. Lazzarini, *Formule*, αρ. 146, 312, 313, 740, 758bis, 946.

9. Lazzarini 725· McDevitt 66, 168· *IG*, IX2 584). Σχετικά με την επάλληλη χρήση αυτών των δύο τύπων, βλ. Mickey, *ό. π.*, V.1, σ. 185, 256.

424, 459, αρ. 199· *IG*, IX2, 255 (με όλες τις προηγούμενες βιβλιογραφικές αναφορές)· Geffcken 93· Schwyzer 565· Friedländer 137 (*SEG*, XV, 369)· *GV*, 217· Lorenz, *Thess. Grabgedichte*, 3 (με πλήρη βιβλιογραφία)· Mickey 15· *CEG* 117.

Εικόνες: Kern, *Inscr. Thess. Ant.*, σ. 9, αρ., 10· *IG*, IX2, 255· Roehl, εικ. [3], 95, αρ. 8.

[μνᾶμα το]δ' ἄ μάτερ Διοκλέαι ἔσστασ' Ἐχεναίς
[πολλά γο]όσα δτ' ἄνῶρος ὄλετο ὄν ἄγαθός.
[.]ΟΛΕΑ τεός ἀδελ<φ>εός ἔσστα ΓΕΛΟΝ[.]ς

4 [πᾶς δέ κα]τοικτίρας ἄνδρα ἄγαθόν παρίτο.

Η μητέρα Εχεναίς ἔστησε αυτό το μνήμα για τον Διοκλέα,
με πολλούς θρήνους καθώς πέθανε πρόωρα ένα νεαρό άτομο
που υπήρξε επίσης καλό Όποιος περνάει δίπλα από το μνήμα
αισθάνεται συμπόνοια για έναν αγαθό άντρα.

Στον στ. 1 [σᾶμα το]δ' ίσως να ήταν εξίσου πιθανό, όμως θα ήταν προτιμότερο να ενσωματωθεί στο μνᾶμα, καθώς το κενό φαίνεται να μπορεί να χωρέσει 7 και όχι 6 γράμματα. Ο στ. 3 είναι προβληματικός. Στη στήλη διαβάζουμε ΟΛΕΑΤΕΟΣΑΔΕΛ-ΘΕΟΣΕΣΣΤΑΓΕΛΟΝ. Ο Hansen προτιμᾷ να αφήσει ενωμένα τα γράμματα που εμφανίζονται στην πέτρα. Στη φράση η μόνη αναγνωρίσιμη λέξη φαίνεται να είναι η λέξη ἀδελ<φ>εός (αδελφός), η οποία όμως απαιτεί διόρθωση (η εναλλαγή του θ με το φ είναι παραταύτα συχνή). Ωστόσο, όμως, λαμβάνονται υπόψη οι ακόλουθες πιθανές λύσεις:

1. Kern: [.]ολεα τεός ἀδελ<φ>εός ἔσστα Γέλο[νο;]ς
2. Bannier: [.] ολεά τε ὄς ἀδελ<φ>εός ἔσστ' ἄγγελο[. .]ς.
3. Peek: [.] ολεα τε, ὄσα δ' ἔλθε, ὄσ' ἔσστα Γελό

Μέτρο: ζεύγος ελεγειακών διστίχων. Η λέξη ἄνῶρος (και ἄνωρος) είναι χωρισμένη ανάμεσα στα δύο μέλη του πεντάμετρου και συνεπώς δεν γίνεται σεβαστή η συνηθισμένη διαίρεση.

Θέματα: Ο ἄωρος θάνατος, ο πόνος των μελών της οικογένειας και το κάλεσμα στη θλίψη.

Στοιχεία δομικά και τυπολογικά: συνήθης τύπος αφιερωματικού μνημείου στο τρίτο πρόσωπο από τη μητέρα στον γιο (ο αναφερόμενος αδελφός στον στ. 3 μπορεί να θεωρηθεί ως αφιερωτής μαζί με τη μητέρα).

- ἄνωρος = ἄωρος, βλ. Bernand, *IMEG*, 56 (El-Giza II/III d. C.) «ὠϊμοί σή γε Φαλήνη ἄνωρος ἔο ὦ δ' ὑπόκειται / Δημοφίλο ψυχὴν σώμα τ' ὄδυρομένη». Η απόδοση αυτή δεν είναι ωστόσο απόλυτα ξεκάθαρη στο *CEG*, 171 (Αίγυπτος 475-400 α. C.;) (...). «ἐνθάδ' ἄνωρος ἔων ἔθανο. . .».

Η σύγκριση με το *GV* 1226 (τώρα *CEG* 12, Αττική 575-550 π.Χ.) στ. 2 «Τέτιχον οἰκτῆρας ἄνδρ' ἄγαθόν παρίτο», οδήγησε στη σκέψη (Hoffman, *Sylloge* 55) για κάποια χρήση των αττικών προτύπων για τη σύνθεση αυτού του κειμένου.

5. ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΘΕΟΤΙΜΟΥ ΠΟΥ ΕΠΕΣΣΕ ΣΤΗ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΤΑΝΑΓΡΑΣ (457 π. Χ)

Προέλευση: Βρέθηκε το 1977 στη Λάρισα, κοντά στο ναό του Απόλλωνα (οικόπεδο Κουτσίνα) και φυλάσσεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Λάρισας.

Μνημείο: Ανάγλυφη στήλη με οπλισμένο στρατιώτη, ο οποίος στο δεξί χέρι κρατά υψωμένο δόρυ, έτοιμο να το εκσφενδονίσει εναντίον του εχθρού, στο αριστερό την ασπίδα, η οποία προβάλλει σε πρώτο πλάνο στο κέντρο της αναπαράστασης. Το επίγραμμα είναι χαραγμένο κάθετα στη δεξιά στενή πλευρά (το πάχος). Στη γραφή παρατηρούμε εμφανή αρχαϊκά στοιχεία, κυρίως στα γράμματα Π, Υ, Θ. Σε κάθε σειρά αντιστοιχεί ένας στίχος.

Χρονολόγηση: Μετά τη μάχη της Τανάγρας το 458/457 π.Χ.

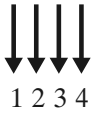
Βιβλιογραφία: Κ. Γαλλής, *Πολιτεία*, 6 (1982) 12 (non vidi)· G. Touchais, «Chronique des fouilles en 1983», *BCH*, 108 (1984) 790-792· *SEG*, XXXIV, 560 με διορθώσεις του Bousquet· *CEG* 637 (118a)· πρβ. H. W. Catling, *AR*, (1985-1986) 46· C. Gallavotti, «Revisione di testi epigrafici», *BollClass*, 8 (1987) 18-24 (*SEG*, XXXVII, 488)· B. Helly, *L'etat thessalien. Aleuas le Roux les tetrades et les tagoi*, Lyon 1995, 227, όπου το επίγραμμα του Θεότιμου αναφέρεται ως απόδειξη ότι ο Άτραγας ανήκε στο Κοινό των Θεσσαλών, από το πρώτο μισό του 5ου αι. π. Χ. (*SEG*, XLV, 620)· M. Sordi, «Larissa e la dinastia alevade», *Aevum*, 70 (1996) 37-45 (*SEG*, XLVI, 646). Εικ. *BCH*, 108 (1984) 792, εικ. 101 (φωτογραφία ενός μέρους του αναγλύφου, φωτογραφία της επιγραφής και της στήλης, εικ. 3-4).

οὔτι καταισχύϊςι πόλεως κλέος ἐνθ[άδε] κει<σ>αι
Ἄτραγος εὐρυχρόρου Θεσσαλία(ς) στέφανον
τεύχων, ὃ Θεότιμε Μενύλλου παῖ, σὺν ἀρίστο<ι>ς
4 ἀνδρ<ά>σιν Ἑλλήνων ἐν Τανάγρας πεδίωι.

Χωρίς να έχεις ατιμάσει καθόλου τη φήμη
του ευρύχωρου Άτραγα, πρωταίτιε της θεσσαλικής δόξας¹⁰
μαζί με άριστους Έλληνες μαχητές στην πεδιάδα της Τανάγρας,
εδώ κείσαι, Θεότιμε γιε του Μενύλλου.

Εδώ όπως στη δημοσίευση του Hansen (*CEG* 637), με υπόμνηση του M. L. West, η αλληλουχία των γραμμών του γραπτού (ή των στίχων) έχει αναστραφεί σε σύγκριση με τις προηγούμενες εκδόσεις, η κανονική αλληλουχία του ελεγειακού διστίχου είναι πράγματι εξάμετρο-πεντάμετρο και όχι πεντάμετρο-εξάμετρο. Ακολουθεί ωστόσο η αλληλουχία που φαίνεται από τα τόξα.

10. Σύμφωνα με τον Gallavotti, το νόημα της έκφρασης «Θεσσαλία(ς) στέφανον» δεν είναι απλά στέφανος δόξας, αλλά αναφέρεται με τρόπο ακριβή στη διάταξη του Κοινού των Θεσσαλών κατά τη διάρκεια της μάχης της Τανάγρας, μία διάταξη «σε στεφάνη» προορισμένη να προστατεύσει τους άλλους Έλληνες που μάχονταν εναντίον των Σπαρτιατών. Ο μελετητής μεταφράζει λοιπόν «τιμώντας τον Στέφανο της Θεσσαλίας», όμως το νόημα είναι προφανέστατα πολύ διαστρεβλωμένο.

Αντίθετα ο Γαλλής, ο Bousquet και ο Gallavotti υιοθετούν την ακόλουθη σειρά:

Μέτρο: Ελεγειακό δίστιχο.

Διάταξη του κεμένου: είναι η πιο ενδιαφέρουσα όψη αυτής της ωδής, λαξευμένη στη δεξιά πλευρά της στήλης, σύμφωνα με τον προσανατολισμό που υποδεικνύουν τα τόξα. Η επιλεγμένη κατεύθυνση, από αριστερά προς δεξιά, ακολουθεί την ομαλή αλληλουχία εξάμετρο-πεντάμετρο¹¹ και εγγυάται, αποφεύγοντας τις κάπως τολμηρές υπερβάσεις (v. ad es ανδρ<ά>σιν . . . συν άριστο<ι>ς), μία καλύτερη δομή του λόγου. Στο τέλος της νοηματικής ακολουθίας η σειρά των στίχων μετράει σχετικά αντίστροφα, με άλλα λόγια το κείμενο έχει νόημα είτε το διαβάζουμε από το πρώτο στον τελευταίο στίχο ή αντίστροφα. Όλοι οι προηγούμενοι εκδότες εκτός από τον Hansen, δημοσιεύουν:

4 Ἄνδρᾶσιν Ἑλλήνων ἐν Τανάγρας πεδίω
τεύχων, ὃ Θεότιμε Μενύλλου παῖ, σὺν ἄριστο<ι>ς
Ἄτραγος εὐρυχ<ό>ρου Θεσσαλία<ς> στέφανον
οὔτι καταισχυ<ί>νας πόλεως κλέος ἐνθ[άδε] κεί<σ>αι.

Θεότιμε γιε του Μενύλλου, αφού δημιούργησες
με άριστους Έλληνες μαχητές στην πεδιάδα της Τανάγρας
τη θεσσαλική δόξα του ευρύχωρου Άτραγα,
εδώ κείσαι, χωρίς να έχεις ατιμάσει καθόλου τη φήμη της πόλης.

Καθώς το επίγραμμα είναι, αν μπορούμε να το πούμε έτσι, παλίνδρομο σε δίστιχα για τον Θεότιμο θυμίζει εκείνο, σε εξάμετρο, του μυθικού βασιλιά της Φρυγίας Μίδα, τον οποίο μνημονεύει ο Πλάτωνας¹² ακριβώς διότι μπορούσε να διαβαστεί αδιακρίτως από τον πρώτο στον τελευταίο στίχο ή από τον τελευταίο στον πρώτο:

Χαλκή παρθένος εἰμί, Μίδα δ' ἐπί σήματι κείμαι
ἔστ' ἄν ὕδωρ τε νάη καί δένδρεα μακρὰ τεθήλη,
αὐτοῦ τῆδε μένουσα πολυκλαύτῳ ἐπί τύμβῳ

11. Ο Gallavotti (ό. π., σ. 22) σημειώνει την αναστροφή της ομαλής αλληλουχίας και βλέπει στην επιλογή της προωδιακής δομής ακόμη και επωδιακής μία «ενστικτώδη αντίδραση σε κάποια σταθερότητα μεταφραστική και ανιαρή του φιλολογικού ύφους».

12. Πλάτωνας, *Φαίδων*, 264b. Το επίγραμμα του Μίδα μνημονεύουν και οι: Διογένης Λαέρτιος (I, 89, 90)· Δίων Χρυσόστομος (XXXVII, 38)· Ψευδο-Ηρόδοτος, *Βίος Ομήρου*, I 35· *Αγών Ομήρου και Ησιόδου*, Β 265· στην *Ελληνική Ανθολογία* (Z, 153) η πατρότητά του είναι αβέβαιη: «*Ομήρου, οί δέ Κλεοβούλου τοῦ Λινδίου*». Ο Διογένης Λαέρτιος το αποδίδει στον Κλεόβουλο (7ος-6ος αι. π.Χ.).

ἀγγελέω παριοῦσι, Μίδαο ὅτι τῆδε τέθαπται.

Εἶμαι χάλκινη κόρη καὶ κείμαι στον τάφο του Μίδαο.
Ὅσο θα κυλάει το νερό καὶ θα πρασινίζουν τα ψηλά δένδρα,
θα παραμένω ἐδῶ, πάνω στον πολυδάκρυτο τάφο
καὶ θ' αναγγέλω στους περαστικούς πως ἐδῶ ἔχει θαφτεῖ ο Μίδαο.

Ἡ μεγαλύτερη δυσκολία αὐτοῦ του λόγιου παιχνιδιού συνίσταται στο ὅτι επιτυγχάνεται μία τέλεια αναστροφή ἡ ὁποία ἀφήνει ἀναλλοίωτο το νόημα της περιόδου τόσο στο σύνολό της ὅσο καὶ σε καθεμιᾶ ἀπὸ τις προτάσεις. Το ἀποτέλεσμα επιτυγχάνεται στο ἐπίγραμμα του Μίδαο ευχερέστερα ἀπὸ ὅ,τι στου Θεότιμου. Στην ἐπιλογή του μέτρου, ἔχουμε ἐξάμετρο γιὰ το πρῶτο καὶ ἐλεγειακό δίστιχο γιὰ το δεύτερο. Τόσο στη δομὴ της περιόδου ὅσο καὶ στο ἐπιτύμβιο του Μίδαο ἀρμόζει τέλεια στο στίχο καὶ ἀκολουθεῖ την πορεία καὶ στις δύο κατευθύνσεις της ἀνάγνωσης. Στο ἐπίγραμμα του Θεότιμου, ἀντίθετα, δένεται ἡ σύνταξη με διασκελισμό ὅπως «συν ἀρίστο<ι>ς / ἀνδρ<ά>σιν καὶ στέφανον / τεύχων», που φυσικά καταστρέφονται ὅταν διαβάζουμε το κείμενο πρὸς την ἀντίθετη φορά.

Θέμα: ἔνδοξοο θάνατοο στη μάχη (Lattimore, σ. 240, σημ. 197, ἡρωικός θάνατοο).¹³ Ο Θεότιμοο, καταγόμενοο ἀπὸ τον Ἄτραγα, πέθανε στη μάχη της Τανάγραο το 457 π. Χ. καὶ θάφτηκε στη Λάρισα.

Στοιχεῖα δομικά καὶ τυπολογικά: Ευθύοο λόγοο του ποιητή πρὸο τον νεκρό. Σε ἀμεση σύγκρουση με μία ὕστερη ὠδή γιὰ τον Ἄσωνα (αρ. 68 Κρανώνα, 3οο αι. π.Χ.), ἕναο ἄλλοο ἀξιόλογοο Θεσσαλόο ἔπεσε στη μάχη υπερασπιζόμενοο την πατρίδα. Ἡ δομὴ των δύο κειμένων μοιάζει πολὺ καὶ μμιείται ἕνα ομηρικό πρότυπο ἰδιαίτερα ἀκριβέο, στην Οδύσσεια (ω, 506-509 καὶ ἰδιαίτερα 508) «μὴ τι καταισχύνειν πατέρων γένουο», που ἐπαναλαμβάνεται στον στ. 512: «οὐ τι καταισχύνοντα τεόν γένουο». Ἡ Μ. Sordi ἀποδίδει την ἀναφορά στην ἀτίμωση που στηρίζεται σε μία πιθανή ἔχθρα ἀνάμεσα στοοο κατοίκουο της Λάρισαο καὶ στο θεσσαλικό ἱππικό.

- Ἄτραγοο εὐρυχρόο: το ἐπίθετο ευρύχοροο ἀναφέρεται καὶ στο ἐπίγραμμα γιὰ τουοο Θεσπιέοο που ἔπεσαν στις Θερμοπύλεο, το ὁποίο μετέφερε ο Στέφανοο Βυζάντιουο (λήματι τῶν ἀνχει Θεσπιάοο ευρύχοροο), συνοδεύει συχνά τα ονόματα των πόλεων ἢ των κρατῶν.¹⁴

6. ΤΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΓΑΣΤΡΩΝΑ

Προέλευση: Ἡ στήλη που φυλάσεται στο Αρχαιολογικό Μουσεῖο του Βόλου βρέθηκε στις ἀνατολικέοο πλαγιέοο του Πηλίου. Οι διαστάσειοο εἶναι: ὕψοο 0,97 μ., πλάτοο 0,295 μ., πάχοο 0,055 μ. Γράμματα ὕψοο 0,038-0,050.

Χρονολόγηση: 5οο αι. π.Χ. (McDevitt)· ca 450 π.Χ. (Αρβανιτόπουλοο)· β' μισό του 5οο αι. π.Χ. (Peek)· μετὰ το 450 π. Χ. (Jeffery)· ca 450/425 π. Χ. (Hansen, Pfohl, Biesantz).

Βιβλιογραφία: Α. Σ. Αρβανιτόπουλοο, *Πολέμων*, 1 (1929) 37-38· *GV*, 77· Peek, *GG*, 53·

13. Βλ. τα ἐπιγράμματα του Πυριάδα καὶ του Κίνωνα.

14. Lorenz, *Thess. Grabgedichte*, 85-86.

Jeffery, *LSAG*, 99.12· Pfohl, *Greek Poems*, 141· Lorenz, *Thess. Grabgedichte*, 12 (*SEG*, XXVI, 643)· Mickey 13· CEG, 123· Biesantz, σ. 65· McDevitt 722· M. Moranti, «Formule metriche nelle iscrizioni di età arcaica», *QUCC*, 13 (1972) 21. Εικ. Αρβανιτόπουλος, *Πολέμων*, 1, 421, εικ. 11 (βλ. εικ. 6)· A. Jeffery (απόγραφο διαθέσιμο στο <<http://roinikas-tas.csad.ox.ac.uk/>> (βλ. εικ. 5).

Γάστρονος τόδ/ε σᾶμα / φιλοξ/ένο, ὄσ/ς μάλ/α πολλο/[ῖς]
ἄστο[ῖ]ς καί ξε/ίνοις δό/κε θαν/όν άνία/ν.

Τούτο (είναι) το ταφικό μνημείο του φιλόξενου Γάστρουνα,
ο οποίος έθλιψε με τον θάνατό του πολλούς συμπολίτες και ξένους.

Φιλοξένο: δεύτερο πατρώνυμο κατά τους Αρβανιτόπουλο, Peek και Lorenz. Το όνομα Φιλόξενος είναι πράγματι πολύ διαδομένο στις επιγραφές της Θεσσαλίας (τουλάχιστον 120 αναφορές στο PHI7).

φιλοξ/ένο: δεύτερο επίθετο κατά τους Hansen και Mickey, 13: «Φιλόξενος Γάστρων». Μέτρο: ελεγειακό δίστιχο, άνιαν, προφέρεται χωριστά η κάθε συλλαβή - - - Θέματα: έπαινος για τα πολιτικά προτερήματα του νεκρού, πολιτικό πένθος.

Στοιχεία δομικά και τυπολογικά: αφιέρωση στο τρίτο πρόσωπο, στην έκφραση «το μήμα αυτό είναι του δείνα», με το ρήμα είμι να υπονοείται. Από άποψη τυπολογική το επίγραμμα σηματοδοτείται κυρίως από τα ορθογραφικά και μορφολογικά φαινόμενα τα οποία επεξεργάστηκε πλήρως ο Mickey (αρ. 13, σ. 93-94): το αναφορικό ὄσς χωρίς την αρχική δασεία *h* ταιριάζει στη θεσσαλική συνήθεια της εποχής και έρχεται σε αντίθεση με το *hos* το δασύ του επιγράμματος για τον Πυριάδα (αρ. 14, στ. 1). Ασυνήθιστος είναι αντίθετα ο διπλασιασμός του σ πριν από το μ, φαινόμενο το οποίο στο εσωτερικό της λέξης παρατηρείται συχνά στην Πελοπόννησο και στους Δελφούς, αλλά όχι στη Θεσσαλία.

- ὄσ/ς μάλ/α πολλο/[ῖς] είναι μία καθαρή επανάληψη της αρχής της *Οδύσσειας*:

Ἄνδρα μοι ἔνεπε Μούσα, πολύτροπον, ὅς μάλα πολλά.

- ἄστο[ῖ]ς καί ξε/ίνοις. Για λογοτεχνικά παράλληλα αυτής της έκφρασης, βλ. Z. Di Tillio, «Confronti formulari e lessicali tra le iscrizioni esametriche ed elegiache dal VII al V sec. a. C. e l'epos arcaico: I. Iscrizioni sepolcrali», *QUCC*, 7 (1969) 65.

Σε ό,τι αφορά την πολυσυζητημένη ερμηνεία του ΦΙΛΟΞΕΝΟ, κύριο όνομα ή επίθετο, φαίνεται προτιμητέα η λύση την οποία υιοθέτησε ο Hansen σε σχέση με το λογοτεχνικό πρότυπο της *Οδύσσειας* (α, 1), όπου της αναφορικής αντωνυμίας προηγείται κατηγορούμενο και με βάση τη σύγκριση με το *GV 55 = CEG 140* (Αιτωλία, 7ος αι. π.Χ., *Προμάθο τόδε σᾶμα φιλοξένο άνδρός*). Το επίθετο, τονίζοντας τη φιλοξενία ως προτέρημα για την οποία ο νεκρός διακρίθηκε περισσότερο στη ζωή, αποτελεί έναν αιτιολογικό σύνδεσμο με την αναφορική πρόθεση. Η σύγκριση με το κείμενο που ταιριάζει περισσότερο με το δικό μας σε ό,τι αφορά το θέμα και τη δομή είναι το *GV 321*, Θίβση, 500 π.Χ. από το οποίο προέρχεται το παρακάτω που προκαλεί μεταγενέστερες επιβεβαιώσεις σε τέτοια λύση.

ἄστοτο[ῖ]ς καί χσένοισι Φανές φίλος [ένθάδε κείται]

[hό]ς ποτ' ἄρισστεύον έν προμάχοις [ἔπεσε]